Toegankelijkheid en inclusiviteit

Welkom in kinderopvang en kleuteronderwijs

Elke kleuter heeft recht op kwaliteitsvol kleuteronderwijs. De logica zelve! Helaas gaat dit niet helemaal op voor kinderen die opgroeien in moeilijke gezinssituaties. Wat kunnen we doen om kleuteronderwijs en kinderopvang toegankelijk te maken voor iedereen? Özgün Ünver onderzocht dit voor haar doctoraatsthesis en vertelt ons haar belangrijkste bevindingen.

Hoe bouw je als kleuteronderwijzer aan een warme relatie met alle kleuters in je klas? En kan dat ook met kleuters die 'onzichtbaar' zijn of moeilijk gedrag stellen? Met Samen-Spel geraak je al een heel eind op weg. Caroline Vancraeyveldt en Maai Huyse geven je tips.

ILLUSTRATIES
Rutger Van Parys

Een brede kijk op kinderopvang en kleuteronderwijs

Op mijn vraag of ze hét ultieme antwoord heeft gevonden op wat we aan het kleuteronderwijs in Vlaanderen kunnen veranderen zodat we voor élk kind gelijke kansen en uitkomsten kunnen realiseren, antwoordt Özgün Ünver met een glimlach en een "nee". Door vanuit helikopterperspectief naar kinderopvang en kleuteronderwijs in Europa te kijken, zag ze al snel dat er bijna evenveel verschillen zijn in organisatie en aanpak als dat er landen en regio's zijn. En toch. Ondanks die verschillen weet Özgün Ünver in haar doctoraatsthesis te achterhalen welke maatregelen en beleidskeuzes een opvang- en onderwijssysteem nu net (of niet) toegankelijk en inclusiever maken.

TEKST
Eva Tiquet

We weten dat kwaliteitsvol kleuteronderwijs ontzettend belangrijk is voor de ontwikkeling van kinderen, zowel op korte als op lange termijn. Dat geldt zeker voor kwetsbare kinderen. Net daarom wordt al enkele jaren sterk ingezet op kleuterparticipatie. Zo veel mogelijk kleuters zouden zo vaak als mogelijk moeten deelnemen aan kleuteronderwijs. Maar er blijven hier en daar lege plaatsen in de klas. En vaak zijn dit de zitjes van kinderen die opgroeien in sociaaleconomisch moeilijke gezinssituaties.

Landen en regio's treffen maatregelen om het kleuteronderwijs toegankelijk te maken voor alle kinderen. In Vlaanderen denken we aan lokale initiatieven om de overgang van kinderopvang naar kleuteronderwijs te vergemakkelijken, ouders informeren en betrekken bij kleuteronderwijs, kosteloos kleuteronderwijs, een financiële stimulans als kleuters voldoende participeren (de kleutertoeslag als deel van het Groeipakket) en een verlaging van de leerplichtleeftijd. Maar wordt er wel eens bij stilgestaan of het kleu-

In landen waar kinderopvang en kleuteronderwijs meer tot de openbare dan tot de private sector behoren, zijn ze toegankelijker.

teronderwijs met al die getroffen maatregelen, daadwerkelijk toegankelijker wordt voor iedereen? En hoe gezinnen dit ervaren? Blijkbaar is daarover bitter weinig onderzoek gedaan.

EINDELIJK ONDERZOEK

Özgün Ünver wilde met haar doctoraat hierin verandering brengen. Vanuit sociologisch perspectief bestudeerde ze de toegankelijkheid (kunnen alle gezinnen er werkelijk gebruik van maken) en de inclusiviteit (genieten ook de meest kansarme gezinnen van dezelfde kwaliteitsvolle diensten) van de kinderopvang (0 tot 3 jaar) en het kleuteronderwijs (3 tot 6 jaar) in verschillende Europese landen. Met een overkoepelende term spreken we dan van Early Childhood Education and Care (ECEC). Er zijn heel wat verschillen in organisatie en aanpak van kinderopvang en kleuteronderwijs in Europa. In Vlaanderen mogen kinderen vanaf 2,5 jaar instappen in het kleuteronderwijs. In de periode van 3 maanden tot 2,5 jaar kunnen ze naar de kinderopvang dat door het beleidsdomein Welzijn geregeld wordt. In Scandinavische landen is het mogelijk om je kindje al vanaf 1 jaar te laten instappen in een systeem van voorschoolse educatie en zorg. Hier worden zowel kinderopvang als kleuteronderwijs door hetzelfde beleidsdomein geregeld.

TOEGANG VOOR ALLE GEZINNEN?

In haar onderzoek hanteert Özgün twee conceptuele kaders om naar ECEC te kijken: toegankelijkheid en inclusiviteit. Als er geen hindernissen zijn die een deelname aan kinderopvang en kleuteronderwijs verhinderen of bemoeilijken, spreekt Özgün van 'toegankelijke ECEC'. In haar onderzoek splitst ze deze toegankelijkheid op in 'gerealiseerde' en 'gepercipieerde' toegang.
Om de gerealiseerde toegang na te gaan, boog ze zich over de vaststelling of kinderopvang en kleuteronderwijs ook effectief beschikbaar zijn in de praktijk en niet beperkt blijven tot een papieren belofte. Om dat te onderzoeken, werden vragen gesteld als: "Hoeveel uren per week kan een kind naar ECEC? Wat betekent dat als je rekening houdt met de werkuren van de ouders?
Ze keek ook naar de geografische bereikbaarheid: Is er een voorziening/school in de buurt? Kun je deze veilig en vlot bereiken? En ze bestu-

ECEC?

ECEC of 'Early Childhood Education and Care' is een overkoepelende term die internationaal gebruikt wordt om de zorgvoorzieningen en/of het onderwijs voor kinderen van 0 tot 6 jaar te benoemen. In Vlaanderen gebruiken we de term 'kinderopvang' voor de periode 0 tot 3 jaar. Met 'kleuteronderwijs' bedoelen we het onderwijs voor kleuters vanaf 2,5 jaar.

> Het is belangrijk om op jonge leeftijd van het recht op kinderopvang en kleuteronderwijs te kunnen genieten. Hoe vroeger, hoe beter.

deerde de betaalbaarheid van ECEC: Zijn er kosten aan ECEC verbonden? En zo ja, is dat nog betaalbaar voor ouders? Tot slot onderzocht ze ook of de kwaliteit van ECEC van een aanvaardbaar niveau was.
Daarnaast bekeek Özgün de percipieerde toegankelijkheid. Hierbij hield ze rekening met de mening van ouders over de toegankelijkheid van ECEC.
Bij 'toegankelijke' ECEC gaat het dus om de (gepercipieerde) mogelijkheden die er in een land zijn om toegang te krijgen tot kinderopvang en kleuteronderwijs. Eenmaal kinderen hieraan deelnemen, moet ook aandacht gaan naar hoe deze kinderen (en hun ouders) dit ervaren. Voelen ze zich welkom? Worden ze gerespecteerd? Krijgen kinderen uit gezinnen met een lagere sociaaleconomische situatie (SES) effectief meer ondersteuning? Al deze vragen omvatten, volgens Özgün, de inclusiviteit van ECEC. Om dat te achterhalen, polste ze bij ouders en betrokkenen naar hun ervaringen.

VINDEN OUDERS DE WEG?

Özgün Ünver bestudeerde de ECEC-systemen in verschillende Europese landen en vergeleek ze op toegankelijkheid. Of ouders de weg vinden naar kinderopvang en kleuteronderwijs wordt beïnvloed door verschillende factoren.

In landen waar ECEC meer tot de openbare dan tot de private sector behoort, zijn kinderopvang en kleuteronderwijs toegankelijker. Het is erg belangrijk dat de overheid de verantwoordelijkheid opneemt om kwaliteitsvolle ECEC te voorzien. Dat heeft ook effect op een gunstige geografische spreiding van ECEC. Dat gebeurt in Vlaanderen. In landen waar de overheid deze

Wat is toegankelijk?

Met de term 'toegankelijk' wil Özgün Ünver aangeven of er barrières zijn die een participatie aan kinderopvang en kleuteronderwijs verhinderen of bemoeilijken. Bijvoorbeeld de kostprijs, de locatie, ...

Wat is inclusief?

Het gaat hier niet om 'inclusief' (of 'inclusive') onderwijs in de betekenis van kinderen met specifieke onderwijsnoden die schoollopen in het gewoon onderwijs. Met 'inclusiviteit' wordt bedoeld: kinderopvang en kleuteronderwijs met strategieën die voorzien in gelijke kansen, gelijke behandeling en gelijke uitkomsten van alle kinderen, ongeacht hun socio-economische en culturele achtergrond.

verantwoordelijkheid van zich afschuift, staan private ondernemingen in voor ECEC. Gezinnen, en zeker zij die kampen met socio-economische problemen, ervaren meer hindernissen om toegang te krijgen tot ECEC. Zo worden in armere buurten voorzieningen gesloten omdat ze onvoldoende renderen. Het wordt dan voor kwetsbare gezinnen nog moeilijker om ECEC te vinden.

Hoge kosten vormen voor ouders ook een grote hindernis om hun kind te laten participeren aan ECEC. "Dan moet ECEC maar gratis!", kan als oplossing gesuggereerd worden. Maar Özgün is heel voorzichtig met dergelijke conclusie. "'Gratis' is niet altijd 'toegankelijk'", waarschuwt ze. In enkele Oost-Europese landen is ECEC op papier gratis. Maar het blijkt dat slechts een zeer beperkt aantal gezinnen hierop beroep kan doen, gewoon omdat er veel te weinig plaatsen zijn. In Noord-Europese landen is ECEC dan weer niet gratis, maar zijn de dagprijzen zodanig inkomensgerelateerd dat het wel toegankelijk is voor achtergestelde groepen.
Gratis ECEC voor iedereen kan dus tot een "Mattheüs-effect" leiden waar bestaande ongelijkheden net versterkt in plaats van verminderd worden. Het is beter om universele toegangs- en financieringsregelingen te combineren met gerichte extra middelen voor kansarme kinderen. Dit wordt ook wel progressief universalisme genoemd. Maar ook hier is het cruciaal om een goede balans te vinden tussen algemene en op een doelgroep afgestemde maatregelen.

Uit haar onderzoek blijkt dat het wettelijk gewaarborgd aanbod van ECEC een positiever effect heeft op de toegankelijkheid van ECEC dan wanneer het gratis aangeboden wordt. Voor Özgün is het belangrijk om op jonge leeftijd van dergelijk recht op kinderopvang en kleuteronderwijs te kunnen genieten. "Hoe vroeger, hoe beter", stelt ze. Het gaat om een recht en niet om een plicht (zoals de leerplicht). Als overheden

Hoge kosten vormen voor ouders een grote hindernis om hun kind naar de opvang of kleuterschool te laten gaan.

dat recht op ECEC ondersteunen is het uiteraard essentieel om vraag en aanbod op elkaar af te stemmen. Er zijn landen, zoals Finland, die dat omzeilen. Als je geen plaats vindt voor je kind alhoewel het er recht op heeft, krijg je van de Finse overheid een bedrag toegekend om zelf naar een alternatieve oplossing te zoeken of thuis te blijven ('cash for care'). Maar dergelijke beleidsbeslissingen kunnen nefaste gevolgen hebben. Denk maar aan een verminderde participatie van vrouwen op de arbeidsmarkt en versterking van genderstereotypen.

Özgün stelt dat het ook belangrijk is om de periode vanaf het einde van het moederschapsverlof tot de start van het recht op ECEC (de zogenaamde 'care gap') zo kort mogelijk te houden. Vanaf het moment dat ECEC een recht wordt, worden de grillen van de private markt immers buiten spel gezet. Dat draagt bij tot betaalbare ECEC. En het heeft ook een positief effect op de tewerkstelling van vrouwen.
Als je naar Vlaanderen kijkt, gaat het om het overbruggen van de periode die start na gemiddeld 15 weken moederschapsverlof en eindigt als het kind op 2,5-jarige leeftijd in het kleuteronderwijs kan instappen. In Zweden is er geen sprake van een 'care gap'. Daar is er meteen een recht op ECEC (kinderopvang) na het eindigen van het moederschapsverlof (na 1 jaar). Dergelijk systeem bevordert de toegankelijkheid van kinderopvang en kleuteronderwijs.

VOELEN ALLE KLEUTERS ZICH WELKOM?

Door in te zetten op inclusiviteit, zorgen ECEC-systemen ervoor dat meer kinderen, ook kansarme kinderen, zich oprecht welkom voelen in de kinderopvang en het kleuteronderwijs. Dat

Als hetzelfde beleidsdomein verantwoordelijk is voor zowel kinderopvang als kleuteronderwijs en de middelen en diensten worden daardoor op elkaar afgestemd, dan komt dit de kwaliteit van beide ten goede.

draagt bij tot hun participatie. Uit het onderzoek komen enkele pistes bovendrijven die maken dat de inclusiviteit van ECEC verhoogt.

Vaak hebben kansarme gezinnen geen weet van de mogelijkheden en voordelen van kinderopvang en kleuteronderwijs. Zeker nieuwe gezinnen zijn zich onvoldoende bewust van hun rechten op ECEC. Het gaat over kennis over financiële steun, tegemoetkomingen aan lage inkomensgroepen, schooltoeslagen, e.a. Maar ook over de kwaliteit van ECEC en de impact ervan op de ontwikkeling van jonge kinderen. Grote mediacampagnes zijn ontoereikend. Uit het onderzoek tonen enkele goede praktijkvoorbeelden aan dat lokale initiatieven een verschil kunnen maken.

Daarnaast houdt Özgün ook een pleidooi om de interculturele vaardigheden van het personeel en van beleidsmakers aan te wakkeren. "We moeten werken *met* diversiteit in plaats van er tegen in te gaan.", poneert ze. Het gaat zowel over culturele, talige als religieuze diversiteit.
Het is niet de bedoeling dat plots iedereen expert wordt in alle culturen, talen en religies die er op de kleuterschool of in de kinderopvang aanwezig zijn. Maar het is wel essentieel dat men met een open geest en met respect voor elkaars cultuur kinderopvang en kleuteronderwijs aanbiedt. Ook moet professionalisering van het personeel het mogelijk maken dat het zich comfortabeler voelt in de omgang en communicatie met kinderen en ouders uit diverse culturen. In haar onderzoek uitten personeelsleden deze nood aan opleiding over diversiteit.

In het onderzoek kwam ook regelmatig het thema 'taalverwerving' naar voren als heikel punt bij inclusiviteit van ECEC, zeker voor kinderen uit migrantengezinnen. Kinderopvang en kleuteronderwijs dat inzet op meertaligheid, draagt bij aan het welbevinden van kinderen en hun ouders. Als ECEC de moedertaal (een andere dan de instructietaal) verdringt, veroorzaakt dat aversie. Naast het feit dat het dan voor het jonge kind nog moeilijker wordt om zich uit te drukken, geeft dergelijke maatregel het kind de boodschap dat zijn cultuur en achtergrond niet belangrijk zijn.

EÉN BELEIDSDOMEIN VERANTWOORDELIJK VOOR KINDEROPVANG EN KLEUTERONDERWIJS

Continuïteit is een belangrijk begrip als het om de ontwikkeling van jonge kinderen gaat. Het is dan ook niet gek dat Özgün concludeert dat een eengemaakt ECEC-systeem toegankelijker is dan een gesplitst systeem.

In een eengemaakt systeem[1] is hetzelfde beleidsdomein verantwoordelijk voor zowel kinderopvang als kleuteronderwijs. De verschillende middelen en diensten worden daardoor op elkaar afgestemd. Een belangrijk gevolg hiervan is dat dit de kwaliteit van zowel de kinderopvang als het kleuteronderwijs ten goede komt. Het bevordert het nastreven van eenzelfde visie op de ontwikkeling van het jonge kind.

>>

1 In het onderzoek worden 3 categorieën gehanteerd: eengemaakt, gedeeltelijk eengemaakt en gesplitst systeem. Bij een gedeeltelijk eengemaakt systeem is hetzelfde beleidsdomein verantwoordelijk, maar curricula, personeelscategorieën (afhankelijk van kwalificaties) en financiering kunnen verschillen tussen 0-3 jaar en 3-6 jaar.

HOE TOEGANKELIJK WORDT DE KINDEROPVANG GEPERCIPIEERD DOOR GEZINNEN MET EEN INKOMEN HOGER OF LAGER DAN HET GEMIDDELDE?

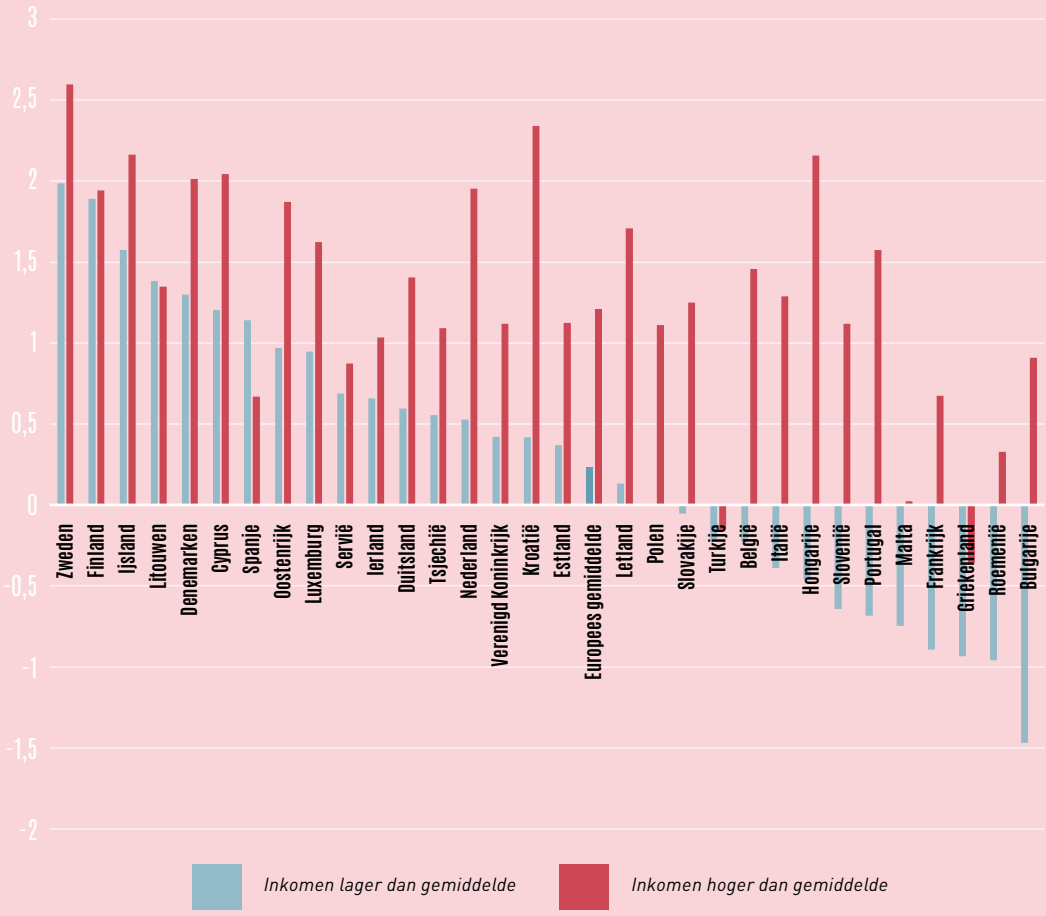

De landen staan gerangschikt volgens hoe de toegankelijkheid van kinderopvang wordt gepercipieerd door gezinnen met een laag inkomen. In de Scandinavische landen is zelfs voor mensen met een inkomen lager dan het gemiddelde de aangevoelde toegankelijkheid het hoogst. Terwijl een aantal landen in het zuiden of het oosten van Europa, slecht scoren. In België en Bulgarije, waar de gemiddelde gepercipieerde toegankelijkheid relatief hoog is, zijn de scores van gezinnen met een laag inkomen veel lager dan het Europese gemiddelde. Er zijn voor deze gezinnen dus nog veel barrières die een participatie aan kinderopvang verhinderen of bemoeilijken.

Bron: EQLS 2012

HET RECHT OP (GRATIS) KINDEROPVANG EN/OF KLEUTERONDERWIJS

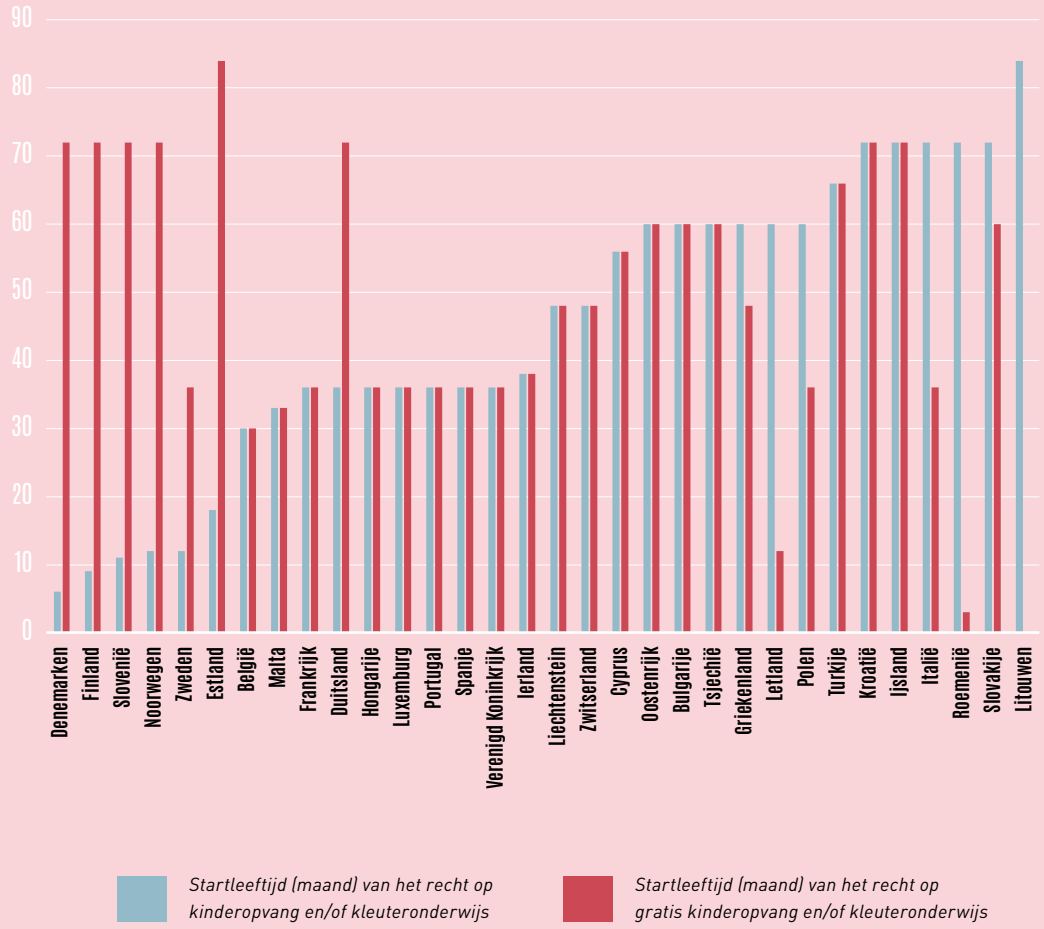

Uit het onderzoek van Özgün Ünver blijkt dat het wettelijk gewaarborgd aanbod van ECEC een positiever effect heeft op de toegankelijkheid van ECEC dan wanneer het gratis aangeboden wordt. "'Gratis' is niet altijd 'toegankelijk'", waarschuwt Özgün. In enkele Oost-Europese landen is ECEC op papier gratis. Maar het blijkt dat slechts een zeer beperkt aantal gezinnen hierop beroep kan doen, gewoon omdat er veel te weinig plaatsen zijn.

Bron: Eurydice 2014

>>

Dit soort gemeenschappelijke visie wordt bemoeilijkt in een gesplitst systeem. Kinderopvang (0-3 jaar) en kleuteronderwijs (3-6 jaar) worden hier door verschillende instanties georganiseerd. Vaak vloeit deze beleidskeuze voort uit een historische opdeling tussen zorg (voor 0-3 jaar) en onderwijs (voor 3-6 jaar). De overgang van kinderopvang naar kleuteronderwijs is dan voor veel kinderen en hun ouders een stap van de ene naar de andere wereld. Er gelden andere normen voor klas- en groepsgrootte, de kostprijs is anders, het curriculum verschilt, de contacten tussen ouders en opvang/onderwijs wijzigen, het personeel heeft andere opleidingen genoten.

Het zijn vooral de Scandinavische landen die een eengemaakt ECEC-systeem hebben. Die aanpak verhoogt zowel de toegankelijkheid als de inclusiviteit van kinderopvang en kleuteronderwijs. Ze hebben een geïntegreerde visie op ouderschapsverlof, het activeren van vrouwen op de arbeidsmarkt en kwaliteitsvol onderwijs. Geïnspireerd door hun visie op zorg en onderwijs voor het jonge kind introduceren deze landen ook het recht op ECEC op jonge leeftijd (bv. leeftijd van 1 jaar). Deze beleidsmaatregel bevordert sterk de toegankelijkheid van ECEC.

In haar onderzoek concludeert Özgün dat er voor landen met een gesplitst ECEC-systeem nog veel ruimte voor verbetering is. Idealiter zou er op de lange termijn naar een eengemaakt ECEC-systeem geëvolueerd moeten worden. Ondertussen moet er meer ingezet worden op de samenwerking tussen kinderopvang en kleuteronderwijs zodat een gelijkaardige visie op de ontwikkeling van het jonge kind kan ontstaan.

EEN BREDE KIJK OP KINDEROPVANG EN KLEUTERONDERWIJS

We weten dat we moeten blijven inzetten op kleuterparticipatie. Dat geldt zeker voor kwetsbare kinderen. Maar het is niet eenvoudig om hen en hun gezinnen te bereiken en te overtuigen. Het onderzoek van Özgün Ünver kan hier een meerwaarde betekenen. Door het ruimere, sociologische perspectief dat zij hanteert om naar ECEC te kijken, dwingt ze ons om een stap achteruit te zetten. Vanuit dat helikopterperspectief besef je eens te meer dat onderwijs zich niet in een vacuüm afspeelt. Verschillende maatschappelijke krachten en beleidsbeslissingen bepalen mee of kleuteronderwijs toegankelijk en inclusief is. Dat start al vanaf het moederschapsverlof en loopt verder via de arbeidsparticipatie van vrouwen, de beschikbaarheid van betaalbare kinderopvang en het respect voor de sociale, economische en culturele achtergrond van ouders en kinderen.

MEER WETEN?

Dit artikel focust op de belangrijkste bevindingen van onderzoek dat Özgün Ünver (Onderzoeksgroep Sociaal en Economisch Beleid en Maatschappelijke Integratie KULeuven) voerde in het kader van haar doctoraat. Wie meer wil lezen kan haar publicatie "Accessibility and Inclusiveness of Early Childhood Education and Care across Europe. Policies and Experiences" raadplegen.

Zo bouw je aan een kwaliteitsvolle leraar-kindrelatie met je kleuters

Een kwaliteitsvolle leraar-kindrelatie is een warme relatie met weinig conflict. Uit onderzoek blijkt dat beide parameters ervoor zorgen dat kleuters zich goed voelen en dat ze open staan om te leren, zowel op korte als op lange termijn. Ook voor de leraar is het belangrijk om bewust in te zetten op een kwaliteitsvolle relatie. Zo blijkt uit onderzoek dat het stressniveau van leraren en kleuters daalt als de leraar hier bewust mee bezig is en er tijd voor vrijmaakt. Maar hoe bouw je als kleuteronderwijzer aan een kwaliteitsvolle relatie met alle kleuters in je klas? En kan dat ook met kleuters die 'onzichtbaar' zijn of moeilijk hanteerbaar gedrag stellen in de klas?

TEKST
Caroline Vancraeyveldt en Maai Huyse

BLIJ DAT JE ER BENT VANDAAG

Preventief inzetten op een kwaliteitsvolle relatie is van groot belang. Het begint vaak met de begroeting bij het begin van de schooldag: een knuffel geven bij het welkom, de kleuter zeggen "ik ben blij dat jij er bent vandaag", een kort gesprekje aanknopen, ... Maak bewust tijd hiervoor en gun jezelf en de kleuters ook die kleine, grote

momenten doorheen de dag. Wees aanwezig als ze spelen, stap in het moment met de kleuters. Maak tijd om samen te lachen, high five als het goed loopt. Bekijk het als een bank: investeer zo veel mogelijk in positieve tijd samen. Zo bouw je een buffer op voor als het echt moeilijk loopt.

Sensitiviteit betekent dat je als leraar aandacht hebt voor de (emotionele) noden van de kinderen.

Veel hangt af van hoe sensitief de leraar met kinderen omgaat. Sensitiviteit betekent dat je als leraar aandacht hebt voor de (emotionele) noden van de kinderen en er tegelijkertijd op een gepaste manier mee omgaat. Zo kan het als leraar heel goed zijn om woorden te geven aan de emoties waar kinderen mee zitten (bijvoorbeeld *"Ik zie dat je boos bent, wat is er gebeurd?"*). Met sensitiviteit kan je vaak negatieve situaties voorkomen. Als je als leraar bijvoorbeeld aanvoelt dat een kleuter een moeilijke dag heeft, kan je afspreken met de kleuter dat hij/zij even alleen mag zijn. Dat kan soms veel explosievere situaties voorkomen.

WAT ALS DE RELATIE STROEF VERLOOPT?

De relatie leraar-kind loopt echter niet altijd over rozen. Zo zijn er kleuters met wie de leraar niet echt een band ervaart, zoals kleuters die niet opvallen, stil of verlegen zijn, of de taal niet zo goed spreken. Of kleuters die volgens de leraar te veel negatieve energie vragen en waar de leraar en de kleuter vastzitten in een negatieve spiraal. Hoe ga je daar als leraar mee om? Samen met juf Jelke bekijken we haar relatie met twee kinderen in haar klas.

Jelke: *"Adam is een kind dat je niet opmerkt in de klas. Eigenlijk doet hij alles vanzelf, hij vraagt geen hulp, dat lukt perfect, dus is het voor mij ook niet altijd gemakkelijk om erbij na te denken "ja, Adam is er ook", omdat hij alles uitvoert zoals het moet en eerder aan de stille kant is."*

Adam is een kleuter met wie Jelke niet echt een band ervaart omdat hij geen aandacht vraagt. Zij gaat vaak sturend met hem en met de andere kleuters in de klas om: ze geeft opdrachten en de kleuters voeren die uit. Dat kan soms nodig zijn als Jelke wil werken aan bepaalde ontwikkelingsdoelen in de klas. Maar om te werken aan een kwaliteitsvolle relatie, is er vaak meer nodig. Daarom vragen we juf Jelke om Samen-Spel (zie kader blz. 12) uit te proberen. We vragen om de rollen eens om te draaien: te gaan zitten bij Adam en zijn spel te volgen. In plaats van te sturen en zeggen wat er moet gebeuren, kan Jelke nadoen wat Adam doet, zonder woorden, gewoon imiteren. Als Adam blokjes neemt en een toren bouwt, kan Jelke ook blokjes nemen en een eigen toren bouwen. In een volgende fase kan ze ook (verbaal) beschrijven wat Adam aan het doen is. Wat is hiervan het effect volgens Jelke?

Jelke: *"Ik speelde vandaag met Adam en ik had niet verwacht dat het zo vlot zou gaan. Ik speelde met hem mee met de lego. Ik keek wat hij deed en ik imiteerde zijn gedrag, eerst zonder woorden en dan kwam spontaan een gesprekje op gang. Ik dacht dat hij wel zou accepteren dat ik naast hem zou zitten en met hem zou meespelen, maar dat hij dan spontaan zou vertellen over Marokko en over zijn dromen, dat verbaasde mij eigenlijk wel, dat het zo snel ging. Misschien is dat een teken dat hij mij wel graag heeft, maar dat hij even bevestiging nodig had van 'ha, de juf is hier, ze heeft mij gezien en, ja, ze ziet dat ik er ben in de klas'. Ik hoop dat hij nu de klik heeft gemaakt om mij spontaan vanalles te vertellen".*

Door het spel van Adam te volgen toont Jelke dat ze interesse heeft in wat hij doet en in wie hij is als persoon. Zo komt er bij Adam ook openheid om zijn ervaringen met haar te delen.

HOE DOE JE SAMEN-SPEL?

Bij Samen-Spel is het cruciaal dat je als leraar het spel van het kind volgt. Zo toon je aan het kind dat je open staat voor hem/haar en dat je geïnteresseerd bent in wat hij/zij doet.
Hoe kun je als leraar het spel van het kind volgen?

1. Laat het kind het spel **kiezen**.

2. **Observeer** goed het spel van het kind, voor je hierbij aansluit. Zo verstoor je het spel en de ideeën van het kind niet.

3. **Probeer voorzichtig het spel van het kind te "imiteren" of te "spiegelen"**. Als het kind een blokkentoren bouwt, neem je bijvoorbeeld zelf ook blokken en begin je te stapelen. Zo communiceer je non-verbaal dat je het spel van het kind waardevol vindt. Immers, jij doet hetzelfde! Zorg wel dat dit niet kunstmatig wordt. Tijdens bepaalde activiteiten kan je beter niet spiegelen/imiteren.

4. **Beschrijf (verbaal) wat het kind aan het doen is.** "Oh, je bent de blokken op elkaar aan het stapelen". Zo krijgt het kind (ook verbaal) de boodschap dat je zijn spel volgt en dat je het belangrijk vindt wat hij/zij doet. Het belangrijkste is dat je aansluit bij wat het kind belangrijk vindt en dat je deze vaardigheid ook op een natuurlijke manier probeert toe te passen.

5. **Heb aandacht voor de gevoelens en ervaringen van het kind.** Kinderen tonen vaak emoties in spel. Speel hier op in, als de kans zich voordoet.

6. **Probeer zo weinig mogelijk vragen te stellen aan het kind.** Laat je leiden door wat het kind doet!

WAT ALS JE ALS LERAAR WORSTELT MET HET GEDRAG VAN EEN KIND?

Jelke: *"Andy is een kind dat het moeilijk heeft thuis en die emoties neemt hij mee in de klas. Doordat hij ook intelligent is, weet hij meer over de thuissituatie en dat maakt hem verdrietig. Hij weigert vaak te doen wat ik vraag, is dan boos en explosief. Hij is ook zo'n een kind dat je meeneemt naar huis. Ik weet niet meer wat te doen ..."*

Andy toont zijn emoties in zijn gedrag. Knap is dat Jelke zijn gedrag meteen herkadert en aandacht heeft voor mogelijke onderliggende oorzaken, zoals een moeilijke thuissituatie. Dit is de basis voor begrip voor het kind en de weg naar het samen zoeken naar oplossingen. Zo blijkt bij kinderen met een moeilijke thuissituatie dat net de band met de leraar cruciaal is en dat de leraar kan optreden als hechtingsfiguur. Een warme band kan ervoor zorgen dat de kleuters zich verder goed ontwikkelen en zich goed blijven voelen in de klas. De leraar is dan als een veilige haven waar kinderen ook terecht kunnen als ze het moeilijk hebben.

Uit Jelkes reactie klinkt echter ook machteloosheid door. Schoppen, slaan, frequent weigeren, ... het bezorgt de leraar kopzorgen en verstoort de werking van de klas. Net de kinderen die de meeste nabijheid nodig hebben, kunnen de leraar ook het meest op de proef stellen. Jelke denkt vaak aan Andy, ook thuis, en zegt dat ze niet meer goed weet wat ze moet doen. Leraar zijn is een contactberoep: je staat als leraar continu in interactie met anderen en bent daarin en daardoor kwetsbaar. Aan de ene kant kan de leraar veel "terug" krijgen van kinderen, en kan hij/zij ook echt voelen dat hij/zij het verschil maakt voor hen. Tegelijkertijd kan het ook veel vergen van leraren om er dag in dag uit te staan en om te gaan met de moeilijke situaties in hun klas. Daarbij moeten ze soms hun eigen negatieve gevoelens onderdrukken om de klas toch te laten blijven

Leraar zijn is een contactberoep: je staat als leraar continu in interactie met anderen en bent daarin en daardoor kwetsbaar.

draaien. Dat noemen we emotionele arbeid. Bij emotionele arbeid botst "wat je voelt" met wat je "zou moeten voelen". Dat heeft te maken met normen en waarden. Zo kan Jelke het gevoel hebben dat ze met iedere kleuter in haar klas even goed zou moeten opschieten. De realiteit is dat je als leraar met sommige kinderen en zeker op sommige momenten een betere klik ervaart dan met anderen. Het onderdrukken van negatieve emoties ("ik mag dit niet voelen") kost extra energie van de leraar, energie die hij/zij net nodig heeft om te blijven staan. Een teveel aan emotionele arbeid lijkt dan ook een risicofactor voor emotionele uitputting en burn-out te zijn.

ENKELE TIPS OM DE BAND TE VERSTEVIGEN

Eerst en vooral kan Jelke zorgen voor meer (fysieke) nabijheid met Andy. Zo kan zij naast Andy zitten in de kring, zodat ze zijn ongewenst gedrag sneller kan doorbreken. Als Andy bijvoorbeeld een snoepje of andere ongewenste spullen bij zich heeft, kan zij deze afnemen, zonder dat dit de hele klaswerking verstoort.
Verder is het belangrijk dat Jelke zowel aandacht heeft voor de gevoelens van Andy *("Ik zie dat je boos bent")* als dat ze ook haar eigen gevoelens naar Andy blijft benoemen. Zo zegt Jelke: *"Ik zie je graag, Andy, maar als je zo boos bent, dan maak je het me soms wel moeilijk"*. Door ook haar eigen gevoelens te verwoorden, stimuleert Jelke empathie bij Andy. Ondanks de vermoeiende dagen die

zij met hem achter de rug heft, geeft ze hem elke nieuwe dag een nieuwe kans. Zo leert hij dat hij fouten mag maken en dat hij opnieuw kan beginnen. Ook dit benoemt ze naar hem: *"Ik ben super blij dat je een goede dag had, Andy, dat maakt me echt blij".*

Het onderdrukken van negatieve emoties kost extra energie van de leraar, energie die hij/zij net nodig heeft om te blijven staan.

Andy heeft nood aan individuele aandacht, maar hij vraagt deze vaak op een negatieve manier. Juf Jelke kan preventief zorgen voor meer positieve aandacht voor Andy, door hem bijvoorbeeld complimentjes te geven als hij zich goed gedraagt, samen te lachen, ... Zij kan ook op regelmatige manier Samen-Spel momenten met Andy inbouwen. Tijdens deze momenten speelt zij samen met Andy en mag Andy het spel kiezen. Door Andy's spel te volgen, geeft ze aan Andy de boodschap dat ze hem ziet, dat ze het waardevol vindt wat hij doet. Het is daarbij belangrijk dat Jelke deze spelmomenten opneemt in de weekplanning van de klas. Ook laat ze best deze spelmomenten plaatsvinden onafhankelijk van het gedrag dat Andy heeft gesteld in de klas. Zo voelt Andy dat Jelke hem als kind blijft graag zien, ook al loopt het soms moeilijk in de klas.

VOLGEN OM TE STUREN

Jelke vertelt hoe de Samen-Spel momenten verlopen in de klas: *"De eerste keer koos Andy voor de luisterhoek. Daar kan je maar met tweeën in zitten, dus was het alleen Andy en ik. Hij zal nood gehad hebben aan een momentje met de juf waarschijnlijk. Zelfs als hij een woede-uitbarsting heeft of als hij iemand heeft pijn gedaan, ga ik regelmatig Samen-Spel met hem doen. Hij heeft daar nood aan en ik vind dat ook wel aangenaam en ik ben blij dat hij daar zo van geniet. Ik vond het wel leuk dat hij zich dan ook aan de afspraak hield van, 'de zandloper is leeg, ha, oké, de tien minuten zijn om' ook al vond hij het waarschijnlijk jammer. Maar hij was niet boos of hij zeurde niet, dus daar ben ik wel tevreden over."*

Bij Samen-Spel staat 'volgen om te sturen' centraal. Door Andy te volgen in zijn spel, legt Jelke een belangrijk fundament zodat Andy op een later moment meer haar sturing aanvaardt. Dat dit positief effect heeft blijkt uit onderzoek. Samen-Spel zorgt effectief voor een verbetering in de leraar-kind relatie kwaliteit en in een vermindering in moeilijk hanteerbaar gedrag bij kleuters die daarvoor een verhoogd risico hebben. Bovendien blijkt uit ander onderzoek dat samen spelen ervoor zorgt dat zowel het kind als de leraar minder stress ervaren. Reden te meer voor juf Jelke om hier op in te zetten!

Belangrijk bij alles wat ze doet is dat Jelke aandacht blijft hebben voor de relationele noden van Andy. Hiermee wordt bedoeld dat Jelke zich inleeft in wat Andy nodig heeft van haar als leraar en dat ze probeert te bedenken hoe ze hier het beste aan kan tegemoet komen. In het voorbeeld

toont Andy duidelijk waar hij deugd van heeft: namelijk een momentje samen met de juf. Op andere momenten kan hij misschien andere noden hebben, zoals behoefte aan aanmoediging als hij iets nieuws probeert of behoefte om eens alleen te zijn. Door hier zoveel mogelijk aan tegemoet te komen, toont Jelke haar sensitiviteit als leraar.

Zorg dat je je kan opladen

Jelke doet veel aan emotionele arbeid. Het is dan ook cruciaal dat zij goed voor zichzelf zorgt en regelmatig dingen doet waar zij weer van "oplaadt". Ook is het als lerarenteam zeer belangrijk om voor elkaar te zorgen. Zo bespreekt Jelke over de middag de problemen in haar klas met haar collega's, ze krijgt hulp van de SES-leraar en ze mag Andy naar een andere leraar brengen als het echt niet lukt in de klas.

Jelke sluit af met een hoopvolle boodschap: *"Ik kan niet van Andy verwachten dat hij nooit meer boos zal zijn, maar hij probeert het wel te beheersen en dat het geen uitspatting wordt. Dat is wel een groot verschil tegenover twee weken geleden. Hij groeit en doet zijn best. We gaan ervoor, samen."*

Noot

Dr. Caroline Vancraeyveldt en Maai Huyse zijn praktijkonderzoekers en lectoren aan de Bachelor kleuteronderwijs en de Bachelor-na-Bachelor buitengewoon onderwijs van UC Leuven-Limburg. Caroline Vancraeyveldt is tevens kernexpert van het onderzoekscentrum Education and Development van UC Leuven-Limburg.

Het artikel werd gebaseerd op "Hoe bouw je een hechte relatie op met je kleuters?" (Klasse) en de film "Zo bouwt Jelke aan een kwaliteitsvolle relatie met haar kleuters" die in het kader van het project "Kleine kinderen grote kansen" werden ontwikkeld (www.grotekansen.be). Het programma Samen-Spel werd ontwikkeld aan de KU Leuven, Onderzoeksgroep Schoolpsychologie en Ontwikkeling in Context. Samen-Spel werd in de klas verder uitgewerkt aan de UCLL Lerarenopleiding. Meer over Samen-Spel via http://samen-spelen.weebly.com

Bronnen

Buyse, E., Verschueren, K., & Doumen, S. (2011). Preschoolers' attachment to mother and risk for adjustment problems in kindergarten: Can teachers make a difference? *Social Development, 20,* 33–50. doi: 10.1111/j.1467-9507.2009.00555.x

Doumen, S., Verschueren, K., Buyse, E., Germeijs, V., Luyckx, K., & Soenens, B. (2008). Reciprocal relations between teacher-child conflict and aggressive behaviour in kindergarten: A three-wave longitudinal study. *Journal of Clinical Child and Adolescent Psychology, 37,* 588–599. doi: 10.1080/15374410802148079

Driscoll, K. C., & Pianta, R. C. (2010). Banking time in Head Start: Early efficacy of an intervention designed to promote supportive teacher-child relationships. *Early Education and Development, 21,* 38–64. doi: 10.1080/10409280802657449

Koenen, K. (1 april, 2019). *Leerkracht-kind relaties verbeteren: een blik op je eigen blik.* Blogbericht op https://opgroeienblog.wordpress.com/2019/04/01/leerkracht-leerling-relaties-verbeteren-een-blik-op-je-eigen-blik/

Shanker, S., & Barker, T. (2016). *Zelfregulatie bij kinderen. Bestrijd stress en laat je kind excelleren.* Houten-Antwerpen: Spectrum.

Spilt, J., (5 oktober, 2016). *Emotionele arbeid: het kost wat.* Blogbericht op https://opgroeienblog.wordpress.com/2016/10/05/emotionele-arbeid-het-kost-wat/

Vancraeyveldt, C., Verschueren, K., Van Craeyevelt, S., & Colpin, H. (2016). Samen-Spel in de kleuterklas: Interventie voor het versterken van leerkracht-kindinteracties bij kleuters met externaliserend gedrag. *Caleidoscoop, 28,* 28-33.

Investeer zo veel mogelijk in **positieve tijd** samen. Zo bouw je een buffer op voor als het echt moeilijk loopt.

Geef **woorden aan de emoties** waar kinderen mee zitten. Bijvoorbeeld: "Ik zie dat je boos bent, wat is er gebeurd?"

Maak tijd om **samen te lachen**, high five als het goed loopt.

Een warme band kan ervoor zorgen dat de kleuters zich verder goed ontwikkelen en zich goed blijven voelen in de klas.

Zorg preventief voor meer **positieve aandacht** voor de kleuter, door complimentjes te geven, samen te lachen, ...

Heb zowel aandacht voor de gevoelens van de kleuter *("Ik zie dat je boos bent")* maar benoem ook je eigen gevoelens *("Ik zie je graag, maar als je zo boos bent, dan maak je het me soms wel moeilijk")*.

Zo stimuleer je empathie.

Ondanks de vermoeiende dagen je met een kleuter meemaakt, geeft je die **elke nieuwe dag een nieuwe kans**. Zo leert de kleuter dat fouten maken mag en ook opnieuw beginnen.

Samen spelen zorgt ervoor dat zowel het kind als de leraar minder stress ervaren.